

Drs. J. L. P. Piet RA

Behandeling van databanken in de jaarrekening

1 Inleiding

Uitgaande van de gegevens van de subsidieregeling 'Databankuitgeven 1983' zijn in Nederland thans ten minste 75 elektronische databanken ontwikkeld (1). Alleen al de gesubsidieerde databanken hebben een investering geveerd van circa 89 miljoen gulden. Naast deze databanken, die al dan niet tegen betaling voor ieder toegankelijk zijn, kennen wij grote gegevensverzamelingen welke zonder subsidie tot stand zijn gebracht en die welke voor intern gebruik binnen de ondernemingen zijn ontworpen. Wij concluderen dat hieraan grote bedragen worden besteed.

In de evolutie van de automatisering hebben wij aanvankelijk gezien dat de grote investeringen betrekking hadden op de elektronische apparatuur en later op de gebruiksprogrammatuur. De behandeling van deze investeringen in de jaarrekening geschiedde in die tijd analoog aan andere duurzame (materiële) produktiemiddelen. Bij de bestedingen in applicatieprogrammatuur evenwel werd reeds de vraag geopperd of de behandeling niet op andere wijze zou dienen plaats te vinden (2)(3). Thans komen wij in het stadium dat belangrijke bedragen worden uitgegeven om grote gegevensverzamelingen te bouwen. Laatstgenoemde uitgaven zijn anders van karakter dan de bestedingen voor apparatuur en software en het is daarom wenselijk de consequenties te evalueren voor de jaarrekening van de huishouding die de databank ontwikkelt.

Voor de opstelling van de jaarrekening ontstaan de vraagstukken van waardering en presentatie van de databanken, alsmede die van toerekening van de opbrengsten en kosten ervan aan de achtereenvolgende boekjaren. Hoewel de gehele problematiek van hardware, besturingssoftware, applicatieprogrammatuur en gegevensverzamelingen zich leent voor nadere theoretische analyse zullen wij ons in dit artikel beperken tot de laatstgenoemde categorie en zullen wij trachten een aantal criteria te verzamelen welke van belang zijn voor de besluitvorming terzake.

2 Wat zijn databanken

Teneinde de effecten voor de jaarrekening te kunnen bepalen zullen wij een korte uiteenzetting geven van de begrippen welke in verband staan met elektronische databanken en enkele verschijningsvormen beschrijven.

Wij kunnen een databank omschrijven als een 'omvangrijke verzameling van met elkaar verbonden gegevens, gericht op de voorziening in de informatiebehoefte van meerdere gebruikers'. De gebruikers kunnen interne functionarissen zijn van de onderneming die de databank bezit, doch ook kan er sprake zijn van verkoop van informatie uit de databank aan derden. In dit laatste geval is er sprake van het 'uitgeven' van informatie, een vorm van dienstverlening.

In deze definitie zijn enkele elementen aanwezig welke nader zullen worden beschreven.

De gegevens of data kunnen worden omschreven als 'een weergave van feiten of instructies op een zodanige wijze, dat deze zowel door mensen als door machines kan worden gecommuniceerd, geïnterpreteerd of verwerkt' (4). De gegevens zijn voor te stellen als records die in velden worden verdeeld. In elk veld staat een 'feit' vermeld dat een zekere relatie vertoont tot de andere velden van hetzelfde record of tot andere records, en de gebruiker kan hier kennis uit putten.

Het begrip 'informatie' is van een hogere orde. 'Informatie is de betekenis die de mens aan de hand van bepaalde afspraken aan gegevens toekent' (4). Informatie is het resultaat van een gegevensverwerkend proces en is een zodanige presentatie van het feitenmateriaal dat dit door de gebruiker kan worden geïnterpreteerd.

In praktijk kan het onderscheid tussen gegevens en informatie vervagen. De presentatie van de informatie kan bijvoorbeeld in dezelfde vorm geschieden als de in de computer ingebrachte gegevens, zoals bij het maken van een selectie uit een bestand geschiedt. Ook de graad van veredeling van de gegevens tijdens het gegevensverwerkend proces kan zeer divers zijn voor de verschillende (potentiële) gebruikers van de databank. De computer kan tijdens de gegevensverwerking op de gebruikers anticiperen door bepaalde conclusies via geprogrammeerde beslissingsregels af te leiden. Een gebruiker kan vooraf vaststellen welke gegevens zullen bijdragen tot het kennisbeeld dat voor zijn oordeelsvorming nodig is en kan kwaliteitseisen formuleren waaraan de informatie moet voldoen. Indien nog niet bekend is wie de potentiële gebruiker is, zal de producent van de informatie (de uitgever) via marktonderzoek de informatiebehoefte moeten vaststellen.

De functie die de gebruiker vervult binnen de huishouding waar hij opereert bepaalt de informatiebehoefte, en deze zal op haar beurt richtinggevend zijn voor de keuze welke gegevens moeten worden verzameld en welke bewerkingen deze dienen te ondergaan. De onderneming die de gegevensverzameling opbouwt, verzamelt uitsluitend die gegevens welke naar verwachting relevant zijn voor het uiteindelijke informatieprodukt.

De keuze van te verzamelen gegevens is dus afhankelijk van de informatiebehoefte. Zijn gegevens eenmaal in een bestand ingebracht dan houden zij daarna gedurende een begrensde tijd hun gebruikswaarde. Zodra gegevens hun actualiteit verliezen zullen zij uit het bestand worden verwijderd, of worden overgebracht naar archief-media. Soms is dit verouderingsproces abrupt, soms ook zeer geleidelijk. Dit moet per gegevenssoort worden

vastgesteld aan de hand van de kwaliteitseisen welke de gebruiker uitgaande van zijn informatiebehoefte definieert.

Kenmerkend voor een databank is ook dat er meerdere gebruikers zijn. In de eenvoudigste vorm hebben alle gebruikers in potentie dezelfde informatiebehoefte, waarin kan worden voorzien door de vorm van bijvoorbeeld het telefoonboek. Complexer zijn vormen waarin de gebruikers verschillende gegevenscomponenten (velden binnen de records) gebruiken dan wel andere bewerkingen met de gegevens wensen uit te voeren. Deze gemeenschappelijkheid levert met name complicaties op bij het vraagstuk van toerekening van de kosten aan de gebruikers.

Bij de bouw van de meer complexe structuren in de gegevensverzamelingen wordt gebruik gemaakt van speciale besturingssoftware, de zogenaamde Data Base Management Systems (DBMS), waarmee het gemeenschappelijk gebruik mogelijk wordt gemaakt. De kosten van deze programmatuur zijn bescheiden van omvang ten opzichte van de kosten van de gegevensinhoud van de databank; reden waarom wij hierop niet nader ingaan.

In praktijk kunnen meerdere soorten gegevensverzamelingen worden onderkend. Allereerst kunnen wij onderscheid maken tussen permanente of stambestanden en tijdelijke bestanden. Voor ons doel, het bestuderen van deze problematiek voor de jaarrekening, bestaat er een relevant verschil in de gebruiksduur, die bepalend is bij het vraagstuk van toerekening aan het lopende dan wel aan toekomstige gebruiksjaren.

Een andere typering ligt in het gebruiksdoel van de databank. Wij kunnen deze aangeven middels de volgende functies van het bestand:

- a De 'volledige databank' is object van verkoop, en de onderneming treedt op als uitgeverij. Het bestand wordt in deze situatie in de laatste bijgewerkte vorm aan de afnemer beschikbaar gesteld op een elektronisch leesbare gegevensdrager, zoals magneetband, floppy disk, beeldplaat of een compact disk. De opbrengst bestaat uit een eenmalig bedrag, of uit een periodieke betaling in het geval er is overeengekomen dat via een soort abonnement steeds de laatste versie kan worden verkregen door ruil van de informatiedrager of door toezending van mutatiebestanden. Hier kan een vraagstuk worden onderkent met betrekking tot het toerekenen van opbrengsten aan de jaren.
- b Een 'selectie van gegevens' uit het bestand vormt het object van verkoop. De afnemer kan eigen criteria aangeven op basis waarvan de selectie wordt uitgevoerd en op welke gegevensdrager (veelal via datacommunicatielijnen) hij deze ter beschikking wenst te krijgen. De enige bewerking die met de databank wordt uitgevoerd is het selecteren van de gevraagde gegevens.

Voor de leverancier ontstaat het probleem dat hij van te voren niet weet welke gegevens (records) deel zullen gaan uitmaken van de te verstrekken selectie. Veel gegevens zullen in de databank voorkomen die nimmer worden gebruikt. Dit roept belangwekkende theoretische vraagstukken op voor de kwaliteitsbepaling van de inhoud van de databank, en daarmee voor het vraagstuk van de toerekening van kosten aan de gebruikers.

- c De met behulp van het bestand geproduceerde 'informatie' is object van verkoop. Het verschil met sub b is dat hier een belangrijke veredeling van gegevens plaatsvindt, een soort produktie dus. De leverancier is niet slechts verantwoordelijk voor de kwaliteit (actualiteit) van de gegevens in de databank, doch tevens voor de regels in de programmatuur waarmee de bewerking van de gegevens wordt uitgevoerd.
- d Het bestand wordt 'gebruikt bij de produktie' van materiële eindprodukten of diensten. Voorbeeld van dit laatste is een databank ten behoeve van vakantiereserveringen bij een reisbureau. Hier vormt de informatie geen zichtbaar bestanddeel van het eindprodukt. Uitgegaan kan worden van de gegeven kwaliteitseisen van dit eindprodukt waarna de benodigde informatie kan worden omschreven.
- e Het bestand is niet bestemd voor directe of indirecte verkoop, doch draagt slechts bij tot de bedrijfsvoering in het algemeen. De kosten hiervan kunnen worden geklasseerd als indirecte kosten.

3 Verwerking in de jaarrekening

De jaarrekening geeft een zodanig inzicht dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en resultaat. Bij omvangrijke bestedingen in databanken moet worden bepaald of er sprake is van een duurzaam bezit dan wel van kosten. Wij zullen daartoe eerst de criteria formuleren voor eventuele opname in de balans. Vervolgens zullen wij nagaan hoe de databank op de balans moet worden gepresenteerd, omdat dit van invloed kan zijn op de volgende vraag: hoe de databank moet worden gewaardeerd. Gekoppeld aan het waarderingsvraagstuk is het vraagstuk van toerekening van de (afschrijvings-)kosten aan de jaren. De kosten worden in eerste aanleg toegerekend aan de opbrengsten uit de gegevensbank die op haar beurt aan de tijd moeten worden toegerekend. Laatstgenoemde toerekening op zich is reeds een gecompliceerd vraagstuk vanwege de veelvormigheid waarin de databankprodukten op de markt wordt gebracht.

Kriteria voor activering

Overwogen kan worden de databank in de jaarrekening te verwerken door opname van het bezit op de balans. Wij zullen moeten nagaan op grond van welke kenmerken deze activering is te motiveren, mede binnen het kader van de wettelijke jaarrekeningvoorschriften en Richtlijnen (5). De balans geeft de grootte en samenstelling van het vermogen op het einde van het boekjaar weer. Een databank kan dus in de balans worden opgenomen als deze voor een onderneming een vermogenscomponent vormt.

Hoe ligt dit nu bij de door ons onderscheiden typen?

Een investering in een databank welke bij eventuele gehele of gedeeltelijke directe verkoop in de toekomst een opbrengst zal genereren is als een vermogenscomponent te beschouwen. Evenzo kan een bestand dat indirect bijdraagt aan de totstandkoming (= produktie) van toekomstige winstgevende omzet als een waardedragend bezit worden gezien. Ten aanzien van de bestanden welke bestemd zijn voor interne doeleinden, zoals het voeren

van een financiële administratie. kan geen causale relatie worden vastgesteld tussen de kosten ervan met de verkoopactiviteiten en is er sprake van algemene kosten. Er is daarmee in beginsel voor deze laatstgenoemde categorie databank geen grond aanwezig voor activering. Dit type bestand laten wij verder buiten beschouwing.

Activering van al de genoemde typen databanken is evenwel onderworpen aan de algemene grondregels voor het opstellen van jaarrekeningen, zoals de bestendige gedragslijn, voorzichtigheid, objectiviteit en duidelijkheid. Met name het criterium van de voorzichtigheid legt beperkingen op aan activering van bestanden indien er onzekerheden bestaan in de direct of indirect te verwachten opbrengsten.

Een andere functie van de balans vloeit voort uit het toerekenen van inkomsten en uitgaven aan de jaren (balans als staat van overlopende posten) (6). Deze functie, die strijdig kan zijn met de eerstgenoemde, geeft ruimte aan activering van bestedingen aan alle onderscheiden typen databanken ter verdeling over toekomstige jaren. Iedere besteding welke bestemd is voor toekomstige boekjaren kan als actiefpost worden opgenomen. Een voorbeeld is dat als in het oude jaar uitgaven worden gedaan aan bestandsopbouw voor een geautomatiseerde financiële administratie welke met ingang van het nieuwe boekjaar zal worden gevoerd, de uitgaven aan de komende jaren mogen worden toegerekend. Zoals hierboven gesteld ontbreekt bij dit type databank de toerekeningsmogelijkheid van de kosten ervan aan de toekomstige omzetten, doch in de beschreven situatie zou door opname onder bijvoorbeeld de transitorische posten een gewenste verdeling van de lasten in de tijd kunnen worden verkregen. Aan de uitspraak in het arrest van de ondernemingskamer inzake Douwe Egberts is te ontleenen dat de toelichting over de laatstgenoemde oplossing melding zou moeten maken.

In de evolutie van de automatisering is een verschuiving opgetreden in de aard van de investeringen. Aanvankelijk bestonden de investeringen uit aangeschafte computer-hardware. Deze werd tezamen met de besturingsprogrammatuur geactiveerd onder de materiële vaste activa. Deze gedragslijn was mogelijk omdat de besturingssoftware onafscheidelijk was verbonden met de hardware. De toepassingsprogrammatuur (applicatiesoftware) was evenwel minder gebonden aan een bepaalde machine en dit heeft geleid tot andere opvattingen over de behandeling in de jaarrekening.

In FAS nr. 86 (3) is bepaald dat deze vorm van programmatuur alleen mag worden geactiveerd voor zover deze als een handelsprodukt wordt ontwikkeld ten behoeve van verkoop of verhuur. Activering mag volgens deze standaard slechts onder zeer stringente voorwaarden geschieden en het actief moet worden gekwalificeerd als kosten van onderzoek en ontwikkeling. Er wordt in FAS nr. 86 geen ruimte gelaten voor activering van software welke wordt ontwikkeld als duurzaam actief ter ondersteuning van productie- en verkoopactiviteiten. Naar mijn mening is er noch voor software, noch voor databanken bestemd voor de hoofdactiviteiten van een bedrijf een reden aan te voeren om een ander beleid te voeren dan ten aanzien van de materiële vaste activa welke voor dit doel worden gebruikt.

Rubricering als immaterieel vast actief

Indien een onderneming besluit om de bestedingen aan een databank te activeren is de volgende vraag onder welke balansrubriek deze kunnen worden ondergebracht. Op grond van de aard van het bezit gaat in het algemeen de voorkeur uit naar de rubriek 'immateriële vaste activa'.

In de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening en het jaarverslag is geen definitie opgenomen van immateriële vaste activa. In de Richtlijnen treffen wij de volgende begripsbepaling aan: 'Onder immateriële vaste activa worden begrepen die vaste activa welke niet stoffelijk van aard zijn en evenmin onder de financiële vaste activa kunnen worden begrepen.' Welke kenmerken van databanken wijzen in de richting van een kwalificatie als immaterieel vast actief?

- a Er is sprake van een vast actief
 - b Het actief draagt bij tot toekomstige opbrengsten
 - c Het actief is niet stoffelijk van aard
 - d Er is geen sprake van financiële vaste activa
- De eerste drie kenmerken zullen wij nader uitwerken:

Ad. a

De databank kan worden gerangschikt onder de vaste activa als zij 'bestemd is om de uitoefening van de werkzaamheid van de rechtspersoon duurzaam te dienen' (BW titel 8 boek 2, art 364, lid 1). bij alle vijf door ons onderscheiden typen kan van duurzaamheid sprake zijn. Relevant is hier de duurzaamheid van de databank als totaalprodukt, en niet de duurzaamheid van de samenstellende gegevenscomponenten. Net als bij machines kunnen ook onderdelen worden vervangen. Indien bepaalde gegevenscomponenten een korte gebruiksduur hebben zal dit invloed hebben op het afschrijvingsbeleid, doch geen afbreuk doen aan het duurzame karakter van de databank als geheel.

Ad. b

In de Ontwerp Richtlijnen is met betrekking tot immateriële vaste activa gesteld: 'Activering vindt slechts plaats als de verwachting gefundeerd is dat de toekomstige opbrengsten die met deze activa samenhangen, voldoende ruimte laten voor afschrijvingen.' Evenals bij verwerving van materiële vaste activa zal de investeringsbeslissing moeten zijn onderbouwd met een goede omzetprognose, eventueel aangevuld met marktonderzoek.

Ad. c

Databanken zijn niet stoffelijk van aard. Software is dat evenmin, doch in de literatuur zijn stellingen te vinden welke hiermee strijdig zijn. Daarom treffen wij hier de vergelijking. In ons land zijn ook praktijkvoorbeelden bekend dat software, als onderdeel van een totaal investeringsproject, te zamen met de hardware onder de materiële vaste activa is gerangschikt. Rangschikking van software onder de materiële vaste activa acht ik alleen verantwoord indien het actief als combinatie van hardware en software is ontwikkeld en/of aangeschaft. Indien de applicatieprogrammatuur eenvoudig kan worden geconverteerd naar andere computersystemen vervalt deze optie.

Door Stofmeel (8) wordt zelfs bepleit om software zelfstandig als materieel vast actief in de balans op te nemen, gemotiveerd door de relatief zware criteria voor activering van immateriële vaste activa. Dit is naar mijn mening niet correct omdat de aard van het actief en niet de 'moeilijk grijpbare waarde' het criterium is voor de classificatie. Het principiële verschil tussen materiële en immateriële vaste activa is juist het onstoffelijke karakter van het actief, hetgeen in het kader van de jaarrekening betekent dat er sprake is van een mindere liquiditeit, realiseerbaarheid of zekerheid.

Databanken zijn volledig onafhankelijk van enige specifieke hardware, en moeten als zelfstandige objecten worden beoordeeld in het kader van een balanspresentatie. De databank als verzameling van gegevens of als bron van informatie is ook abstract, niet stoffelijk. Het feit dat gegevens zijn vastgelegd op fysieke informatiedragers zoals schijfgeheugens tast de onstoffelijkheid van de gegevens niet aan. De informatiedragers zelf zijn tastbaar en kunnen als materiaal vast actief (bij vaste computerschijven) of als voorraad (bij compact-disks) worden geklasseerd, ongeacht of deze wel of niet zijn geladen met de databankgegevens. Als voorbeeld moge gelden, dat met het vervaardigen van een copie geen waardeverdubbeling plaatsvindt, maar slechts een waardetoevoeging wordt verkregen als gevolg van de voor het kopiëren benodigde mens- en machine-uren.

Een volgende vraag is in welke van de categorieën immateriële vaste activa de gegevensverzamelingen moeten worden ingedeeld volgens de opsomming van artikel 365 Boek 2 BW. Databanken worden niet als afzonderlijke klasse onderscheiden, waarmee vragen aan de orde komen zoals 'moet de opsomming in het BW worden beschouwd als een limitatieve?' of 'is de onderscheiding in klassen een principiële?' De Memorie van Toelichting is hierin niet duidelijk. Uit de passage 'Het achterwege laten van activering zal niet zelden de voorkeur verdienen' zou kunnen worden afgeleid dat de wetgever terughoudend is in het activeren van immateriële eigendommen. Tenminste zal deze voorzichtigheid in de waardering tot uitdrukking moeten komen indien wel wordt overgegaan tot opname in de balans.

De Memorie van Toelichting geeft de mogelijkheid aan om in eigen bedrijf tot stand gebrachte activa te rangschikken onder kosten van onderzoek en ontwikkeling. Databanken vertonen enige, zij het slechts kleine verwantschap met de in de Wet onderscheiden klassen 'kosten van onderzoek en ontwikkeling' en 'rechten terzake van voortbrengselen van de geest, ...'. Het feit echter dat dit bedrijfsmiddel net als bij bedrijfsinstallaties in aansluiting op de ontwikkelfase moet worden 'gebouwd', en dat de bouwkosten vele malen hoger zijn dan de ontwikkelkosten maakt een belangrijk onderscheiding ten opzichte van de kosten van onderzoek en ontwikkeling. Het verschil tussen de voortbrengselen van de geest en een databank laat zich illustreren als het verschil tussen een gedichtenbundel en een rijmwoordenboek. Ik wil daarom pleiten voor een opname als afzonderlijke categorie.

Het investeren in een databank zal echter wel met een even grote

(on)zekerheid geschieden ten aanzien van de toekomstige bruikbaarheid als de twee andere genoemde klassen, zodat hierin niet een motief kan liggen tot uitsluiting als immaterieel vast actief.

Waarderingsgrondslagen

Men kan zich afvragen of er reeds algemeen aanvaarde criteria bestaan voor activering van immateriële vaste activa in het algemeen (9). Nu wij hebben vastgesteld dat er sprake kan zijn van een vermogenscomponent en dat wij rekening moeten houden met het voorzichtigheidsbeginsel zou een aanvaardbare waardering voor de databank kunnen zijn: verkrijgingsprijs of vervaardigingsprijs verminderd met afschrijvingen, tenzij de hoogste der directe of indirecte opbrengstwaarde lager ligt. De laatstgenoemde vereiste is een markttechnische randvoorwaarde voor de waardering. Andere voorwaarden zijn gelegen in de redelijke kans van welslagen van het automatiseringsproject, in de beschikbaarheid van adequate financieringsmogelijkheden, een gekwalificeerd management, terwijl het project ook in computertechnische zin realiseerbaar moet zijn.

Waardering volgens de actuele waarde is ingevolge de Wet (art. 384, lid 1, laatste zin) uitsluitend toegestaan voor materiële en financiële vaste activa en voorraden. Gegevensverzamelingen kunnen dus niet tegen actuele prijzen in de jaarrekening worden opgenomen.

In de Wet wordt per onderscheiden klasse van immateriële vaste activa bepaald of het bedrag der bestedingen dan wel de aan derden betaalde prijs als waarderingsgrondslag dient te worden gekozen, oftewel: mogen andere kosten dan de koopprijs in de waardering zijn begrepen. Indien een databank op een markt is aangeschaft, zal de aanschaffingsprijs als uitgangspunt voor de waardering kunnen worden gehanteerd. De gegevensverzameling die in eigen beheer wordt ontwikkeld kan naar analogie van de kosten van onderzoek en ontwikkeling de volgende activeringen bevatten:

- 1 aankoop van informatie;
- 2 bewerking en invoer van de aangekochte informatie (onder meer personeelskosten);
- 3 afschrijving hardware en verbruikte materialen;
- 4 aankoop of ontwikkeling van software;
- 5 betaalde auteursrechten;
- 6 andere directe kosten.

Het te activeren bedrag wordt verminderd met de ter zake van de databank ontvangen subsidies.

De ontwikkeling van de databank maakt een aantal fasen door, lopend van het vooronderzoek, via het verzamelen van de gegevens tot de in gebruikname van het actief. Vanaf welk moment kunnen bestedingen in het kader van de ontwikkeling van de database worden geactiveerd? FAS nr. 2 (7) geeft hieromtrent aan: 'It includes the conceptual formulation, design, and testing of product alternatives, construction of prototypes, and operation of pilot plants.' Bij de gegevensbanken worden de belangrijkste voorbereidingskosten echter pas gemaakt op het moment dat de gegevens moeten

worden verzameld die de database vullen. De eerder gemaakte kosten van het verkennend vooronderzoek zijn verhoudingsgewijze gering van omvang (6%) (1) en kunnen zonder bezwaar direct als kosten in de jaarrekening worden verwerkt. Voor de geactiveerde bestedingen in bestanden zal een afschrijvingssysteem gekozen dienen te worden dat het waardeverloop in de tijd het best vertegenwoordigt, rekening houdend met het voorzichtigheidsbeginsel. FAS nr. 86 stelt voor software een afschrijvingsmethode voor welke parallel loopt met de verwachte opbrengst, doch tenminste lineair. Zulks zou ook voor databanken kunnen gelden. Het feit dat door onderhoudsactiviteiten en updating de databank actueel kan worden gehouden doet geen afbreuk aan de behoefte tot afschrijven. Het instituut van de databank is onderhevig aan vooral economische slijtage door de opkomst van nieuwe innovaties in de markt van de automatiseringstechnologie. Terecht is ook dat in de keuze van de afschrijvingsmethode een element van voorzichtigheid voorkomt omdat bijzondere risico's aanwezig zijn in verband met concurrerende aanbieders of produkten, en wegens het risico van ongeoorloofde kopieeractiviteiten.

Op grond van het voorzichtigheidsbeginsel zal rekening moeten worden gehouden met een mogelijk lagere dan de geprognostiseerde toekomstige omzet. Jaarlijks zal door middel van een statische toetsing van de omvang en hoedanigheid van de databank moeten worden vastgesteld dat de volgens dit afschrijvingssysteem becijferde waarde een goede afspiegeling vormt van de feitelijk aanwezige toestand. Deze toetsing zal kunnen plaatsvinden met behulp van inventarisatie van de gedetailleerde inhoud van het bestand en een waardetaxatie per informatiecomponent (veld). De waarde van een gegeven dient uiteraard te worden afgeleid vanuit de betekenis hiervan voor de te verstrekken informatie voor de gebruiker. Deze waarde is in praktijk zeer moeilijk kwantificeerbaar omdat de gebruiker alleen een kwalitatief oordeel kan uitspreken, of omdat de gebruiker niet als persoon bekend is. De kwaliteitsvereisten van de informatie, de onderliggende gegevens en de veredelingsbewerkingen dienen immers toch reeds te worden beschreven en vastgelegd ten behoeve van de kwaliteitsbeheersing van de bedrijfsvoering, en deze kunnen vervolgens worden gebruikt bij de balanswaardering. Wellicht zou de in de waarderingsregel opgenomen voorwaarde van de hoogste der directe of indirecte opbrengstwaarde moeten worden vervangen door het totaal van beide waarden. Vanwege het immateriële karakter kan het mogelijk zijn dezelfde informatie zowel aan derden te leveren als zelf te gebruiken, hoewel ook hier de kans bestaat op concurrerende activiteiten. Voor immateriële vaste activa welke vallen in de categorie 'kosten van onderzoek en ontwikkeling' bestaat de verplichting in art. 365, lid 3. Titel 8 Boek 2 BW een wettelijke reserve te vormen. Op de vraag of voor de geactiveerde databanken eveneens een wettelijke plicht zou bestaan zulk een reserve te vormen wil dit artikel niet ingaan.

Toerekening van opbrengsten en van kosten

In het navolgende gaan wij uit van een onderneming welke naar winst streeft. Deze bedrijven verantwoorden zich omtrent het gevoerde beleid

door een nauwkeurig bepaald jaarresultaat. De belangrijkste principes welke bij de resultaatbepaling worden gehanteerd zijn de juiste toerekening van ontvangsten aan perioden (realisatie-principe) en de toerekening van uitgaven aan opbrengsten (matching-principe). Ook de lasten welke verband houden met afwaarderingen of andere voorzichtigheidsoverwegingen zullen op het jaarresultaat kunnen drukken. Om wille van het inzicht in de resultaten verdient het aanbeveling deze lasten afzonderlijk te tonen.

Op grond van de Richtlijnen kan worden gesteld dat de opbrengsten in het algemeen worden gerealiseerd in het jaar waarin de prestaties van een rechtspersoon door verkoop en levering zijn verricht. Baten uit dienstverlenende activiteiten dienen te worden toegerekend aan de perioden waarin de dienstverlening plaatsvindt.

Wij zullen dit evalueren voor de onderscheiden typen databanken. Bij de gegevensverzameling die als geheel wordt verkocht wordt de bate toegerekend aan het jaar van verkoop en levering. Zodra in de verkoopovereenkomsten bepalingen zijn opgenomen voor de levering van bijgewerkte versies of aanvullingen verspreid over meer boekjaren ontstaat de situatie dat de bate over meer jaren dient te worden verdeeld. De dienst bestaat dan immers uit het gedurende de gehele periode beschikbaar houden van een actueel bijgewerkt bestand. Het ligt voor de hand te kiezen voor een verdeling van de opbrengsten naar tijdgelang. Bij verkoop van selecties uit databanken of met behulp van databanken geproduceerde informatie gelden dezelfde overwegingen. Van de databanken die worden gebruikt bij de productie van goederen of diensten kunnen de lasten worden doorbelast aan de hoofdactiviteit van de rechtspersoon in de vorm van afschrijvingskosten. Als toerekeningskriterium kan gelden de omzet van de hoofdactiviteit, al dan niet in lineair berekende jaarlagen.

De toerekening van uitgaven aan de opbrengsten bij de verkoop van de volledige databank loopt parallel met het (verwachte) verloop van de baten. Vanuit de reeds gemaakte en overigens begrote kosten van ontwikkeling en de begrote omzet kan een kostprijs per levering worden becijferd. Deze kostprijs kan worden bijgesteld als de werkelijke omzet gaat afwijken van de begrote, bijvoorbeeld als supplementaire concurrerende orders worden afgesloten. De commerciële beslissing om grote en supplementaire leveringen te doen kan worden gebaseerd op marginale kostencomputaties, omdat nieuwe leveringen immers in markttechnische zin strijdig kunnen zijn met eerdere bestemmingen. De toerekening van uitgaven in het kader van de jaarrekening zal zo veel als mogelijk die van de gemiddelde kostentoe-rekening moeten volgen om een gelijkmatige verdeling over de meerjaren-omzet te verkrijgen, en deze toerekening wordt herzien bij omvangrijke onverwachte gebeurtenissen.

Een complicatie treedt op bij abonnementscontracten met een onderhoudsverplichting, omdat vooraf rekening moet worden gehouden met de onbekende kosten van het onderhoud van de databank. Schattenderwijs is een toerekening aan het tijdsverloop van de baten mogelijk, doch het voorzichtigheidsbeginsel gebiedt een voorziening voor de actualiseringskosten tot het einde van de looptijd van de overeenkomsten op te nemen. De winst zal dientengevolge eerst in de laatste contractjaren worden gerealiseerd.

De verkoop van een selectie van gegevens of verkoop van geproduceerde informatie is qua kostentoerekening aanzienlijk gecompliceerder. Hier immers komt het vraagstuk aan de orde dat de meerdere gebruikers van dezelfde informatie oproepen, oftewel het vraagstuk van gemeenschappelijke kosten. Cliënt A vraagt om gegevens X en Y, terwijl cliënt B vraagt om gegevens X en Z. Leverde de omzet-toerekening nog geen problemen op, de kosten-toerekening doet dit nu wel. Het blijkt nu nodig te zijn om per gegevens-component in de databank een schatting te maken van de toekomstige bruikbaarheid voor de verschillende gebruikers. Per gegeven moet worden bepaald of deze in de databank aanwezig moet zijn of eerst bij opvraging moet worden toegevoegd. Per gegevenscomponent moet ook een schatting worden gemaakt voor het beschikbaarheidsnut. De 'totaliteit' moet winstgevend zijn, wil dit in de besluitvorming tot een positief antwoord leiden. (De kostentoerekening volgt de verwachting welke de ondernemer in deze heeft.) Over de voorzienbare periode zullen de kosten daarom pons-pons-gewijze moeten worden verdeeld, om tot een goede matching te komen. Evenals de periodieke bijstellingen op commercieel gebied zullen jaarlijks evaluaties moeten worden gemaakt voor de juiste kostentoerekening.

Naarmate meer toepassingsrichtingen voor de gegevensverzameling aanwezig blijken te zijn kunnen de kostprijzen per produkt in de loop van de tijd worden verlaagd. Behoudens het voorzichtigheidsbeginsel geldt de tegengestelde redenering voor tegenvallende exploitatie van de databank. De databank die wordt gebruikt bij de productie van goederen of diensten kan qua kosten worden toegerekend aan de hoofdactiviteit op basis van de begrote netto-omzetten.

4 Samenvatting en conclusies

Een onderneming welke een grote databank opbouwt wordt geconfronteerd met de verwerking van de kosten hiervan en de te genereren opbrengsten in de jaarrekening. Ten behoeve van een goede vermogenspresentatie zal opname op de balans kunnen plaatsvinden als de databank als bedrijfsmiddel een bijdrage levert aan toekomstige opbrengsten. Rangschikking vindt plaats onder de immateriële vaste activa, bij voorkeur als aparte categorie. De waardering vindt plaats tegen verkrijgingsprijs of vervaardigingsprijs, tenzij de opbrengstwaarde lager is. Deze waardering wordt begrensd door het voorzichtigheidsbeginsel. De databank zal als geheel een winst moeten genereren.

De toerekening van ontvangsten aan de perioden wordt bepaald door het moment van verkoop en levering. Abonnementen en onderhoudsverplichtingen leiden tot spreiding van de ontvangsten over de contractperiode, terwijl de winsten op deze transacties naar de toekomst worden verschoven. De toerekening van de lasten aan de opbrengsten wordt gecompliceerd door het vraagstuk van gemeenschappelijke kosten. Dit is inherent aan het verschijnsel dat een database een gemeenschappelijk gebruik kent. Een belangrijk hulpmiddel in de oplossing van het vraagstuk van de gemeenschappelijke kosten is de begroting welke voorafgaand aan en tijdens de

ontwikkeling van de databank wordt gehanteerd. Vanwege de onzekerheden in deze begroting zal ook hier het voorzichtigheidsbeginsel dwingen tot een verlate winstneming. Om wille van een goed inzicht in de resultaten verdient het aanbeveling de afwaarderingen welke plaatsvinden op overwegingen van voorzichtigheid afzonderlijk te tonen.

Literatuur

- 1 Leunink, drs. P. B. en Selfhout, J., *Databankuitgeven*, Nijmegen publicaties, 's-Hertogenbosch, (1986).
- 2 OECD, working group on accounting standards nr. 1, *Accounting treats of software*, Parijs, (1986).
- 3 Financial Accounting Standards Board, FAS nr. 86, *Accounting for costs of computer software to be sold, leased, or otherwise marketed*, (1985).
- 4 Biemond, H., *Woordenboek automatisering*, Kon. PBNA, Arnhem, (1985).
- 5 Raad voor de Jaarverslaggeving - *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving*, Kluwer Deventer, (1986).
- 6 Bindenga, Prof. dr. A. J., *Het dilemma van vermogen en resultaat*, inaugurele rede, Samsom Alphen a/d Rijn, (1986).
- 7 Financial Accounting Standards Board, FAS nr. 2, *Accounting for research and development costs*.
- 8 Stofmeel, W. L., De administratieve verwerking van software, *Maandblad voor bedrijfsadministratie en -organisatie* (november 1986).
- 9 Krens, Prof. Drs. F., *Immateriële vaste activa*, VUGA 's-Gravenhage, (1987).